

9. Dane adresowe

PIOTROWICE KOŁONIA

(miejsowość)

Garbów / Lublin

(gmina / powiat)

lubelskie

(województwo)

1. Określenie zabytku (rodzaj, typ)

MLEWNIK KAMIENNY

założenie kamieni młyńskich - elementy, przyrząd do odwracania kamieni, regulator odśrodkowy

2. Czas powstania

kon. XIX w.

3. Material (materiały) podstawowy

stal, drewno, kamień

4. Dane firmowe

(nazwa wytwórcy, kraj, marka, model i wszelkie inne oznaczenia firmowe i napisy)

brak

5. Wymiary

Mlewnik kamienny:

średnica kamieni 140, wysokość kamieni,
ok. 30.

6. Ciężar

od 50 kg
do 800 kg

7. Ilość

3

8. Widok ogólny na dolny kamień złożenia przemiałowego (mlewnika kamiennego), neg. 1200/919/1.

10. Właściciel i jego adres oraz jednostka nadrzędna
(resort-departament)

Kazimierz Kochoń
Piotrowice Kolonia 123
23-108 Piotrowice

nr inwentarzowy obiektu

11. Użytkownik oraz jego adres

Kazimierz Kochoń
Piotrowice Kolonia 123
23-108 Piotrowice

12. Miejsce pracy (przechowywania)

wiatrak holender
Piotrowice Kolonia 123
(urządzenia na piętrze obiektu)

13. Udostępnienie

Za zgodą właściciela obiektu.

14. Rejestr zabytków (nr, data)

15. Historia obiektu

Początki wznoszenia młynów wietrznych sięgają na obszarze Polski XIII wieku. Wiadomo, że w wieku XIV były one już dobrze znane i rozpowszechnione. Obok młynów wodnych wiatraki stanowiły przez kilka wieków jedyne przedsiębiorstwa wiejskie, przetwórstwa zbożowego o napędzie mechanicznym. Najpopularniejszym a zarazem i najstarszym typem wiatraka był koźlak - drewniana budowla, obracana wokół osi, co umożliwiało nastawienie skrzydeł pod wiatr. Budynki młyńskie o innej konstrukcji (holendry i paltraki) zaczęły pojawiać się znacznie później.

Pierwsze informacje o istnieniu wiatraków typu holenderskiego pochodzą z połowy XIX wieku. Holendry charakteryzują się tym, że posiadają zwykle mury, nieruchomy trzon zwieńczony obrotowym dachem, pod którym znajduje się główny mechanizm napędowy. Holendry stanowią przykład znacznie wyższego poziomu technicznego w stosunku do wiatraków koźlaków.

Wiatrak w Piotrowicach powstał około połowy XIX wieku. Wzniesiony został przez właściciela Piotrowic. Kolejnym właścicielem został Wrozenberg. Od 1944 roku wiatrak dzierżawiony był przez Aleksandra Kochonia, który w 1949 roku odkupił go od córki ostatniego właściciela. Przemiał prowadzony był do 1960 roku. W 1965 roku zdemontowano skrzydła, a dziesięć lat później zlikwidowano ruchomą głowicę wiatraka wraz z mechanizmem napędowym.

Obiekt należy do grupy "holendrów" o tradycyjnych dla tych budowli rozwiązaniach konstrukcyjno-technicznych. Jest mury z cegły o kształcie ściętego stożka. Wyposażenie technologiczne zachowane we wnętrzu wiatraka pochodzi prawdopodobnie z końca XIX wieku (w 1870 roku spłonęło wnętrze wiatraka).

Złożenie kamieni młyńskich należy do najstarszych urządzeń używanych do mielenia zboża. Od końca XIX wieku zaczęły wypierać je nowocześniejsze konstrukcje – młowniki walcowe. W przypadku wiatraków młowniki walcowe stosowane były niezwykle rzadko, i to zwykle z miernym skutkiem. Obecnie młowniki kamienne stosowane są niekiedy do produkcji śrutów pastewnych oraz do produkcji mąki całoziałowej, tzw. razówki (najczęściej nowoczesne młynki kamienne, o pionowym ustawieniu kamieni).

19. Opis i charakterystyka techniczna

(konstrukcja; budowa; parametry techn.; rodzaj napędu i sterowania; mat. i technika wykonania; elementy składowe decydujące o charakterze i funkcji)

Wewnątrz wiatraka zachowała się jedynie część wyposażenia technologicznego. Elementy wyposażenia reprezentowane są przez: młownik kamienny (elementy), przyrząd do zdejmowania i odwracania kamieni młyńskich, regulator odśrodkowy, łuszczarkę, odsiewacz graniasty, maszynkę do wyrobu kaszy gryczanej. Nie zachował się system napędowy wiatraka.

Złożenie kamieni młyńskich znajduje się na piętrze obiektu. Do chwili obecnej zachowały się elementy młownika w postaci kamieni młyńskich oraz osi napędowej i paprzycy. Brakuje drewnianej obudowy młownika (tubie) oraz kosza zasypowego. Zniszczony jest również system napędowy. Złożenie przemiałowe składa się z dwóch kamieni pochodzenia fabrycznego, tzw. francuzów. Nazwa pochodzi od kraju, z którego pochodził surowiec do ich produkcji. Wytwarzano je bowiem bardzo często z kwarcu importowanego z kamieniołomów La Ferte sous Jouarre. Dzięki znacznie większej twardości, porowatości i trwałości zastąpiły one kamienie młyńskie wykonane z piaskowca. Kawałki kwarcu były zatapiane w betonie i tworzyły powierzchnię roboczą kamieni. Po obwodzie opasano je żelaznymi obręczami chroniącymi przed pękaniem w czasie pracy. Powierzchnie robocze posiadają bruzdy i bruzdki, wykute przy użyciu specjalnych narzędzi. Zadaniem bruzd jest chłodzenie powierzchni mielących kamieni i chłodzenie mlewa, a zadaniem bruzdek zwanych też rowkami, właściwe rozdrabnianie mlewa. Zadaniem bruzd jest ponadto transport mlewa od wlotu między kamienie i do wylotu, tj. do zewnętrznej krawędzi kamieni. Średnica kamieni – 140 cm; wysokość – ok. 30 cm, średnica wewnętrzna „oko” kamienia – 30 cm. Paprzyca czteroszponowa. Oś młownika wykonana jest ze stalowego pręta o przekroju zbliżonym do kwadratu (75x75 mm i wysokości ok. 220 cm). W dolnej części zakończona jest widłowym uchwytem obejmującym czteroszponową paprzycę.

Przyrząd do podnoszenia i odwracania kamieni młyńskich – wykonany z belek drewnianych, osadzony w bezpośrednim sąsiedztwie złożenia przemiałowego. Urządzenie wykonane w formie belki ze wspornikiem sięgającym do osi młownika kamiennego oraz z zastrzału podpierającego wspornik. Główna belka nośna (kolumna) mocowana jest do belki stropowej piętra oraz w podłodze w sposób umożliwiający jej obrót. Na końcu wspornika znajduje się długo śruba stalowa wraz ze stalowymi, pałkowymi ramionami służącymi do obejmowania kamienia. Ramiona zaopatrzone są na końcach w krótkie trzpienie, które wprowadza się do gniazd wykonanych w bocznych ściankach kamienia. Poprzez podkręcanie śruby (podnoszenie jej) podnosi się również kamień młyński. Podczas inwentaryzacji, w urządzeniu podwieszony był górny kamień złożenia przemiałowego.

Regulator odśrodkowy – głównym zadaniem regulatora była regulacja odstępów między kamieniami młyńskimi. Regulator składa się z ruchomej metalowej osi, której dwa ramiona zakończone są metalowymi ciężarkami o wadze ok. 10 kg. Oś ustawiona jest pionowo w łożysku przytwierdzonym do poziomej belki, będącej pierwotnie częścią dźwigni składającej się z kilku połączonych ze sobą żerdzi, na których z kolei była zawieszona belka stanowiąca podstawę wrzeciona złożenia kamieni młyńskich. Oś regulatora wprawiana była w ruch wirowy za pomocą pasa transmisyjnego, napędzanego od głównego mechanizmu napędowego. Na zasadzie działania siły odśrodkowej ruch wirowy osi regulatora powodował podnoszenie się luźno zwisających ramion i poprzez zespół dźwigni wywoływał zmianę odległości między kamieniami, w zależności od prędkości obrotowej wału skrzydłowego.

16. Przeznaczenie pierwotne

Mlewnik kamienny – przemiał zboża,
pozostałe – pkt. 13.

17. Użytkowanie obecne i przewidywane w przyszłości

Urządzenia wyłączone z eksploatacji.

18. Remonty i zmiany konstrukcyjne, modernizacje

W trakcie użytkowania młyna wyposażenie technologiczne i techniczne poddawane było bieżącej konserwacji. W przypadku remontów ograniczano je do odtworzenia układów pierwotnych.

Zachowane urządzenia są zdekompletowane, jednak zachowały czytelne, pierwotne rozwiązania konstrukcyjno-materiałowe.

Złożenie kamieni młyńskich należało do podstawowych urządzeń przemiału zboża. Mlewnik kamienny powszechnie stosowany był w młynarstwie do końca XIX w., później wyparty przez mlewniki walcowe. W wiatrakach mlewniki kamienne stosowano praktycznie do końca użytkowania obiektu jako młyn – praktycznie nie stosowano mlewników walcowych. Obecnie złożenia kamieni wykorzystuje się jako śrutowniki oraz do produkcji mąki razowej.

(podać rozwiązania nowatorskie, oryginalne)

20. Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie.

Mlewnik kamienny zdekompletowany. Złożenie reprezentowane wyłącznie przez kamienie młyńskie, paprzycę i oś. Nie istnieje drewniana obudowa mlewnika (łubie) oraz kosz zasypowy z mechanizmem dozującym ziarno / mlewo. Górny kamień podwieszony w przyrządzie do podnoszenia i odwracania kamieni.

Przyrząd do odwracania i podnoszenia kamieni oraz regulator odśrodkowy w dobrym stanie technicznym – wymagają niewielkich prac konserwacyjnych.

Budynek wiatraka został wpisany do rejestru zabytków w 1968 roku pod nr A/354. Również wyposażenie technologiczne kwalifikuje się do objęcia ochroną prawną – wpis do rejestru zabytków. Złożenie chronić in situ w udostępnionych pomieszczeniach młyna. W przypadku adaptacji budynku do innych funkcji (obecnie pomieszczenia magazynowe) należy zachować urządzenia we wnętrzach.

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa: Wiatrak holender w Piotrowicach Kolonii. Karta przechowywana w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora w Lublinie.

24. Uwagi różne

Patrz: karty ewidencyjne – Wyposażenie wiatraka holendra w Piotrowicach Kolonii – łuszczarka, odsiewacz cylindryczny oraz młynek do przemiału zboża (produkcji kaszy gryczanej), wykonane w 2001 r. w BSiDZT S. Januszewski. Materiały przechowywane w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

25. Opracował:

tekst

plany, rysunki

zdjęcia fotogr.

miejsce przechowywania negatywów BSiDZT S. Januszewski

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

22. Bibliografia

A. Kitzerman, *Technika młynarska*, Poznań 1947

T. Kluge, *Technologia młynarstwa*, Warszawa 1955

L. Uzarowicz, S. Woroch, *Maszyny i urządzenia młyńskie*, Warszawa 1982.

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

23. Źródła ikonograficzne i fotograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

27. Załączniki